
ARTYKUŁ RECENZYJNY

KWARTALNIK PEDAGOGICZNY

NUMER III(273)

ISSN 0023-5938; e-ISSN 2657-6007

COPYRIGHT © by Małgorzata Kiedrowska, 2024

CREATIVE COMMONS UZNANIE AUTORSTWA 4.0 (CC BY 4.0)

[HTTPS://CREATIVECOMMONS.ORG/LICENSES/BY/4.0/](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

[HTTPS://DOI.ORG/10.31338/2657-6007.KP.2024-3.6](https://doi.org/10.31338/2657-6007.kp.2024-3.6)

Małgorzata Kiedrowska

Studium Generale Sandomiriense

Wyższa Szkoła Humanistyczno-Przyrodnicza w Sandomierzu*

E-mail: malkiedr@gmail.com

ORCID: 0000-0003-1466-2964

Bezpieczeństwo młodzieży – profilaktyka**

Summary

YOUTH SAFETY – PREVENTION**

This book review examines the work titled *Zagrożone dorastanie i bezpieczeństwo młodzieży. Konteksty ryzyka i profilaktyki (Youth adolescence and safety at risk. Risk and prevention contexts)*, by M.Z. Jędrzejko, M. Sarzała and W. Piestrzyński, who explore problematic behaviours among young people and the associated risk of developmental disorders. The authors present findings from recent studies that highlight current trends in teenage risky behaviours. They emphasise the significant role of media and peer groups in the negative socialisation processes affecting some adolescents, while also noting the diminishing role of the family as a protective factor against such risks. The book discusses effective strategies for enhancing young people's knowledge, skills, and self-awareness in the realm of prevention. It addresses the complex challenges faced by youth, families, schools and various educational institutions in preventing these threats. The authors also consider the pedagogical implications, offering insights into how educators can better support at-risk youth through targeted interventions and comprehensive prevention programmes.

Keywords: at-risk youth, safety, risky behaviours, prevention, intervention

Zachowania ryzykowne należą do pierwotnych czynników możliwości przedwczesnej utraty zdrowia i życia naszego społeczeństwa bądź szczególnie młodszej

* Adres: Studium Generale Sandomiriense, Wyższa Szkoła Humanistyczno-Przyrodnicza w Sandomierzu, ul. Adama Mickiewicza 9, 27-600 Sandomierz

** Finansowanie publikacji: Uniwersytet Warszawski

jego części, która często „wchodzi w życie”, powielając zachowania dorosłych bądź dostosowując się do przekazów reklamowo-marketingowych. Zwiększa się częstotliwość stwierdzeń, że od wielu lat centralne instytucje edukacyjne i inne odpowiedzialne za profilaktykę, nie nadążają za zmianami i potrzebami zmian w edukacji, profilaktyce, terapii i rehabilitacji. Nie bez znaczenia był czas pandemii, którego skutki generują ryzyko zerwanych więzi społecznych, co objawia się m.in. nadmiernym zaangażowaniem dzieci i młodzieży w aktywność cyfrową. Newralgicznym następstwem jest dostrzegana atomizacja dzieci i młodzieży, niechęć do aktywności w grupie rodzinnej oraz rosnąca skłonność do wyrażania agresji, często wobec najbliższych, np. rodzeństwa, rodziców, grupy rówieśników.

Recenzowana tu monografia *Zagrożone dorastanie i bezpieczeństwo młodzieży. Konteksty ryzyka i profilaktyki* autorstwa Mariusza Z. Jędrzejko, Dariusza Sarzały, Wojciecha Piestrzyńskiego, jest podjęciem próby odpowiedzi na pytanie:

[...] dlaczego znane ze swojej siły czynniki chroniące dziecko przed ryzykiem, stają się w dobie ponowoczesności coraz mniej efektywne? Jak to się dzieje, że w epoce masowej edukacji, dostępu do wiedzy, ogromnych nakładów na profilaktykę i zdrowie, treści destrukcyjne i szkodliwe mają tak ogromny wpływ na zachowania i postawy młodych ludzi (Jędrzejko, Sarzała, Piestrzyński, 2022, s. 5).

Autorzy sformułowali w książce następującą tezę:

Młodzi ludzie, nierzadko dzieci, podejmują niemal wszystkie ryzyka charakterystyczne dla patologicznych zachowań dorosłych. Jest to nie tylko zmiana jakościowa, jak również ilościowa. Nieprzypadkowo coraz liczniejsze uwagi psychologów, psychiatrów, pediatrów i pedagogów upoważniają do postawienia tezy o „zagrożonym pokoleniu” (Jędrzejko, Sarzała, Piestrzyński, 2022, s. 13).

To niepokojące spostrzeżenie, że młodzi ludzie i dzieci coraz częściej angażują się w ryzykowne zachowania typowe dla dorosłych. Uwagi specjalistów, takich jak psycholodzy, psychiatry, pediatry i pedagodzy, upoważniają do wniosku, że mamy do czynienia z „zagrożonym pokoleniem”, które wymaga szczególnej uwagi i wsparcia. Konieczne są kompleksowe działania profilaktyczne i interwencyjne, aby zapobiegać eskalacji tych niepokojących trendów i zapewnić młodym ludziom prawidłowy rozwój.

Ryzykowne zachowania młodych ludzi mogą mieć długotrwałe i poważne konsekwencje. Stygmatyzacja i wykluczenie społeczne związane z takimi zachowaniami mogą znacząco ograniczać szanse edukacyjne, zawodowe i ekonomiczne tych osób na całe życie. Jak piszą autorzy zachowania ryzykowne to istotny czynnik „naznaczenia, stygmatyzacji i wykluczenia społecznego nie tylko w okresie dzie-

cięco-młodzieżowym, ale także dorosłym. Wiele z nich generuje stygmat na całe życie, przez co może się przekładać na szanse społeczne, zawodowe i ekonomiczne” (Jędrzejko, Sarzała, Piestrzyński, 2022, s. 24). To wskazuje na ogromną wagę wczesnej profilaktyki, kompleksowego wsparcia i reintegracji społecznej w tych przypadkach. Kluczowe jest wypracowanie holistycznego podejścia, które pozwoli młodym ludziom przezwyciężyć te trudności i w pełni zrealizować swój potencjał. Wymaga to współpracy specjalistów z różnych dziedzin oraz zaangażowania rodzin i społeczności lokalnych.

Jednym z wielu atutów recenzowanej monografii są jej autorzy – umiejętnie łączący rolę nauczycieli akademickich i praktyków, którzy podjęli się zadania trudnego, tym bardziej, że ich praca ma charakter interdyscyplinarny. Podnoszone w niej kwestie nie pozostają wyłącznie w nurcie pedagogiki. Są też mocno osadzone w psychologii, naukach o zdrowiu, a także w teologii moralnej oraz socjologii dewiacji. Prezentowane przez autorów analizy są skierowane na przybliżenie czytelnikowi specyfiki zachowań ryzykownych, nie tylko ich etiologii i negatywnych skutków, ale także sposobu rozumienia terminów, zjawisk, problemów.

Autorzy mają świadomość, że skala ich analiz stanowi przyczynek do gruntownej diagnozy zachowań ryzykownych ze szczególnym naciskiem na predykatory, intensyfikujące prawdopodobieństwo ich występowania. Ponadto omawiając badania analizują różne obszary ryzyka m.in. z wyciągania ogólniejszych wniosków z innych badań własnych oraz studiów przypadków. Jak sami podkreślają omawiane zagadnienia nie wyczerpują tej złożonej problematyki, o skali której świadczą nie tylko doniesienia medialne oraz wyniki badań naukowych, lecz fakt poszerzenia diagnostyki psychomedycznej o zupełnie nowe zagadnienia, np. cyberzaburzenia czy problematycznego korzystania z technologii cyfrowych.

Monografia składa się z czterech rozdziałów. Pierwszy z nich dotyczy społeczeństwa, rodziny, jednostki „z ryzykiem” i jest próbą odpowiedzi na pytanie, czy żyjemy w społeczeństwie wielowymiarowego ryzyka. Zdaniem autorów zachowania ryzykowne nastolatków i młodych dorosłych stanowią:

[...] konsekwencję dezintegracji oraz zasypywania ich taką liczbą niewiele znaczących artefaktów, że stają się oni ofiarą szybko płynącej rzeki nicości. W ramach tego poszerzającego się procesu nie chcemy lub nie potrafimy zauważyć iż środowiska i grupy „zasobne” (materialnie, sprawczością decyzyjną, prawem do dystrybucji dóbr i środków) są zainteresowane głównie promowaniem siebie lub czegoś, utrzymaniem status quo, a nie zrozumieniem zmieniających się potrzeb młodych ludzi. [...] Wszystkie te postawy niezależnie na jakim gruncie wyrastają, są swego rodzaju aktem niesprawiedliwości, gdyż wykorzystując swoją wpływową pozycję oddziałują one na stan świadomości, zachowania i emocje milionów ludzi, często nieświadomych, że rzeczywistość społeczna wygląda zgoła odmiennie (Jędrzejko, Sarzała, Piestrzyński, 2022, s. 31–32).

Polska rzeczywistość społeczna jest pełna sporów dorosłych, w których młodzi ludzie stają się „narzędziami osiągnięcia celów”, ofiarami ryzyka ideologicznego i indoktrynacji ideologicznej. Można zaobserwować często podsycane medialnie wymiary zachowań buntowniczych młodych ludzi, którzy nie dostrzegają różnego rodzaju ryzyka, np. utraty tożsamości, związku z tradycją, fundamentu moralnego, a także braku dbałości o zdrowie, którego przyczyną może być niska świadomość zdrowotna (w nadmiarze spożywane słodocze i przekąski, słodkie i energetyzujące napoje, fast food i inne szkodzące produkty – np. dopalacze, alkohol).

Kiedy mówimy o wzrastającej fali ryzyka należy wskazać na trendy nadawania temu zjawisku obrazu normalności, poprzez różnego rodzaju wzorce. Autorzy wymieniają: modę na wizualizację (dodawanie sobie lat przez 11–12-letnie dziewczęta), wzrost spożycia różnych substancji wzmacniająco-energetyzujących (rocznie zwiększające się spożycie a zaburzające funkcjonowanie układu krążenia i powodujące choroby stawów), trend tatuowania ciała, operacje plastyczne, zatrucia substancjami psychoaktywnymi, z których jedna trzecia związana jest z nie- medycznym stosowaniem leków np. uspokajających i nasennych czy stosowanych w infekcjach dróg oddechowych.

Warto przeanalizować tabelę zamieszczoną na s. 43, która obrazuje różnice w zachowaniach ryzykownych na przestrzeni ostatnich 50–60 lat. Wynika z niej, że w drugiej dekadzie XXI w. kluczowe zachowania ryzykowne nastolatków i młodych dorosłych podwoiły swój zakres o: elektroniczne formy nikotynizmu, cyberzaburzenia i skracanie snu, nadużywanie cukru oraz substancji energetyzująco-pobudzających, spożywanie żywności zawierającej duże ilości dodatków chemicznych, eksperymentowanie i problemowe używanie narkotyków, uzależnienie od nich i NSP [nowe substancje psychoaktywne – przyp. red.], lekomania, wczesne inicjacje i ryzykowne zachowania seksualne, w tym seksualizacja wyglądu, kompulsywne wizualizacje. Faktem jest zmiana „geografii ryzyka” nastolatków – zachowania problemowe występują w szerszej skali, dotyczą coraz młodszych grup wiekowych, następuje tzw. wyrównanie płci – cztery, pięć dekad temu około 80% zachowań ryzykownych (dla grupy nastolatków) dotyczyło chłopców: obecnie 60% stanowią chłopcy, a 40% dziewczęta.

Podsumowując treści pierwszego rozdziału tej pracy można stwierdzić, że nowe typy ryzyka są równocześnie coraz bardziej obecne w życiu codziennym dzieci i młodzieży oraz często pozostają poza kontrolą rodzicielską, instytucjonalną i społeczną.

W drugim rozdziale monografii, najbardziej obszernym, omówiono problem zachowań ryzykownych w kontekście bezpieczeństwa dorastającej młodzieży. Autorzy skupili się na zjawisku i przejawach zachowań ryzykownych młodzieży szkolnej – ich przyczynach w wymiarze psychospołecznym oraz odpowiedzialności

uczniów i ich bezpieczeństwie. Dokonali przeglądu fachowej literatury dotyczącej różnych aspektów i używanych terminów na określenie „zachowania ryzykowne” – przedstawili wybrane modele klasyfikacji zachowań ryzykownych. Grupy przyczyn zachowań ryzykownych młodzieży szkolnej udokumentowali najnowszą literaturą i prezentowanymi wynikami badań, uwzględniając w nich, takie czynniki jak: indywidualne cechy dziecka, czynniki związane z wypełnianiem ról rodzicielskich, związane ze szkołą i nauką szkolną, dotyczące relacji z rówieśnikami oraz związane z oddziaływaniem mediów i popkultury (Jędrzejko, Sarzała, Piestrzyński, 2022, s. 70–72). Autorzy na podstawie przeprowadzonych badań i ich wyników uważają, że podejmowanie zachowań ryzykownych pomaga młodym ludziom zmanifestować swoją niezależność i autonomię, ale też młodzi weryfikują swoje potrzeby i możliwości w różnych obszarach. Zdarza się, że w ten sposób radzą sobie z emocjami, a zachowania ryzykowne są pomocne w osiągnięciu celów psychologicznych i społecznych – niezwykle ważnych – m.in. takich jak akceptacja, szacunek ze strony rówieśników czy uwalnianie się spod kurateli rodzicielskiej.

W dalszej części prezentowanej pracy skupiono się i omówiono wybrane teorie naukowe wyjaśniające źródła zachowań ryzykownych. Czytelnik może się z nimi zapoznać na stronach 81–95. Na podstawie przeprowadzonej analizy autorzy twierdzą, że niektóre z predyspozycji indywidualnych młodych osób w połączeniu z wpływami środowiska rodzinnego i rówieśniczego, mogą stanowić główne źródło zachowań ryzykownych dzieci i młodzieży szkolnej. Współczesna kultura niesie podwyższone ryzyko kontaktu dziecka ze wzorami takich zachowań i wskazują na Internet jako główne źródło w obszarze podglądania takich „eksperymentów z ryzykiem”.

Następnym etapem poznawania „zagrożeń dorastania” jest zjawisko zachowań ryzykownych w kontekście bezpieczeństwa i odpowiedzialności uczniów. Autorzy skupiając się na różnych definicjach bezpieczeństwa dzieci i młodzieży i analizując termin *bezpieczeństwo*, zwracają uwagę na jego ścisły związek z pojęciem zagrożenia. Jędrzejko i inni słusznie podkreślają, że bezpieczeństwo jest złożonym i wielowymiarowym pojęciem, nieodłącznie związanym z różnego rodzaju zagrożeniami, które mogą mieć daleko idący wpływ na późniejsze funkcjonowanie i jakość życia tych osób. Ponadto w analizie specyfiki zachowań ryzykownych, jak zauważają, nie można pominąć ich związku ze stanami zagrożenia, gdyż „młode osoby, które spożywają alkohol, zażywają narkotyki, bądź popełniają czyny karalne nie tylko łamią normy społeczne, lecz jednocześnie narażają się na ryzyko poniesienia szkód zdrowotnych i rozwojowych (Jędrzejko, Sarzała, Piestrzyński, 2022, s. 98). Dlatego też programy profilaktyczne powinny nie tylko uświadamiać młodzież o tych zagrożeniach, ale również rozwijać kompetencje społeczne, emocjonalne i życiowe, które pozwolą im efektywnie radzić sobie z naciskami rówieśników i podejmować odpowiedzialne decyzje, chroniące ich zdrowie i bez-

pieczeństwo. Holistyczne podejście do tego problemu jest kluczowe, aby zapobiegać trwałemu wykluczeniu społecznemu i stygmatyzacji osób z doświadczeniem zachowań ryzykownych.

Autorzy sugerują, że praca terapeutyczna z młodymi ludźmi, którzy podejmują zachowania ryzykowne jednoznacznie wskazuje, że posiadają oni bardzo słabe zasoby rozpoznawania konsekwencji takiego postępowania. W związku z tym podnoszenie wiedzy dzieci i nastolatków o psychosomatycznych i społecznych konsekwencjach ryzyka jest szalenie istotnym obszarem do profilaktyki (zob. też: Malinowski, 2019, s. 43–45).

Zachowania ryzykowne często ujawniają niski poziom odpowiedzialności za siebie, za swój czyn oraz konsekwencje tego czynu. Uczenie znaczenia słowa odpowiedzialność w działaniach wychowawczych i profilaktycznych jest niezwykle istotnym elementem zmniejszania zachowań ryzykownych. Przyjmowana przez dziecko, czy młodzież odpowiedzialność może pełnić ważną rolę jako czynnik chroniący. Zdaniem cytowanej w tekście Aleksandry Karasowskiej, odpowiedzialność można określić jako „postawę człowieka przejawiającą się w jego stosunku do samego siebie i relacjach z ludźmi oraz wobec wykonywanych przez niego zadań” (cyt. za: Jędrzejko, Sarzała, Piestrzyński, 2022, s. 102).

Przejawem odpowiedzialności dzieci i młodzieży nie powinna być wyłącznie kontrola własnego zachowania. Konieczne jest rozwijanie odpowiedzialności w środowisku szkolnym, a przede wszystkim umożliwienie uczniom podjęcia odpowiedzialności za własny rozwój, za własną naukę. Autorzy monografii twierdzą, że odpowiedzialność uczniów za swe funkcjonowanie, a także ich pozytywne postawy wobec nauki, szkoły oraz integracja ze środowiskiem szkolnym, może zmniejszyć prawdopodobieństwo podejmowania zachowań ryzykownych i wpłynąć na efektywność procesu edukacji i wychowania.

W podsumowaniu drugiego rozdziału autorzy wymienili dziesięć grzechów głównych polskiej szkoły jako predykatora ryzyka i uznali za nie: „produkcję” absolwentów, przestarzały i przeładowany program – brak jasnego celu nauczania, przeładowanie teorii i małe umiejętności praktyczne absolwentów, przestarzałe metody nauczania i niski zakres programów autorskich, przeciążenie nauczycieli biurokracją, niedostateczny indywidualny rozwój uczniów – topienie talentów, statyczne modele nauczania z minimalizacją ruchu, niedofinansowanie szkoły i kadry nauczycielskiej, ideologizacja edukacji i procesu zarządzania nią, zbyt liczne klasy. Podkreśli również jak ważny dla rozwoju dziecka i nastolatka jest środowisko szkolne i okres edukacji w kontekście „klimatu szkoły” i relacji interpersonalnych ucznia i nauczyciela. Więcej uwagi należało poświęcić agresji i przemocy w szkole (zob. Surzykiewicz 2000).

Trzeci rozdział monografii ma tytuł: *Zagrożenia nowe i stare w kontekście zachowań ryzykownych oraz bezpieczeństwa publicznego (13 propozycji na lata 2023–2024)*.

Dotyczy dokładnie aspektów ujętych w tytule, rozszerzonych – i zaprezentowanych na stronach od 117 do 172. Wzbogacony jest, podobnie jak cała monografia, fotografiami, zestawieniami, wypowiedziami osób biorących udział w badaniach bądź opisem konkretnych sytuacji osób i rodzin borykających się z problemami zagrożeń i ich przejawami. Podtytuły tej części pracy autorzy nazwali problemami i wyszczególnili ich dziewięć. Pierwszy z nich nosi nazwę: „Problem pierwszy: alkoholizm – choroba polska”, a ostatni „Problem dziewiąty: tolerancja vs nietolerancja.

Twórcy recenzowanej książki przedstawili 13 propozycji konkretnych postulatów działań w następującej kolejności:

1. Wprowadzenie w 2023 r. zakazu jakiegokolwiek reklamy alkoholu w mediach tradycyjnych i elektronicznych, na imprezach masowych i sportowych.
2. Podniesienie od 2024 r. wiekowego progu sprzedaży alkoholu do lat 21 lat z jednoczesnym zakazem wystawiania alkoholu w witrynach sklepowych.
3. Wydanie od 1 stycznia 2024 r. całkowitego zakazu sprzedaży napojów i alkoholu w opakowaniach plastikowych. Zobowiązanie producentów i sprzedawców do obowiązku zwrotnego przyjmowania wszystkich opakowań szklanych po napojach i alkoholu.
4. Wprowadzenie w 2024 r. zmian w rozmieszczeniu punktów sprzedaży alkoholu według zasady – 1 punkt na minimum 1000 mieszkańców, niezależnie czy jest to mała miejscowość czy metropolia.
5. Wprowadzenie w 2023 r. nakazu umieszczania na liquidach pełnej informacji o zawartych w nich substancjach, z jednoczesnym podniesieniem o 100% akcyzy na wyroby zawierające nikotynę, z wyjątkiem tych mających zastosowanie medyczne (terapeutyczne).
6. Wprowadzenie w 2023 r. zakazu sprzedaży napojów energetyzujących osobom poniżej 18 roku życia, a także zakazu sprzedaży drinków łączących alkohol z napojami energetyzującymi.
7. Wprowadzenie w 2023 r. obowiązku przeznaczania minimum 50% środków, jakimi dysponują gminne i miejskie komisje rozwiązywania problemów alkoholowych na bezpośrednią profilaktykę realizowaną w placówkach oświatowych i społecznych, a kolejne 25% na programy bezpośredniej terapii i rehabilitacji osób uzależnionych.
8. Wprowadzenie prawnego nakazu instalowania w smartfonach i komputerach wprowadzanych do sprzedaży od 1 stycznia 2023 r. bezpłatnych programów kontroli rodzicielskiej, z prawem użytkowników do corocznej bezpłatnej ich aktualizacji.
9. Wprowadzenie w 2023 r. modelu trzyletnich programów profilaktyki (wychowawczo-profilaktycznych) oraz obowiązku realizowania przez wszystkie samorządy w cyklach co najmniej raz na cztery lata pełnowymiarowych diagnoz

społecznych ukierunkowanych na skalę i specyfikę lokalnych zachowań ryzykownych, z uwypukleniem dzieci i młodzieży. Zobowiązanie odpowiednich instytucji państwowych do bezpłatnego udostępniania samorządom narzędzi do realizowania tych diagnoz.

10. Wprowadzenie w 2023 r. systemowych zmian w programie „Rodzina 500 plus”, do którego co najmniej połowa powinna mieć postać bonów edukacyjnych kierowanych na podnoszenie umiejętności i kwalifikacji dzieci.
11. Odbiurokratyzowanie i „odsieciowienie” mechanizmu kształcenia specjalistycznych kadr zajmujących się uzależnieniami i zaburzeniami. Uruchomienie ze środków budżetu państwa – w co najmniej 20 uczelniach publicznych i niepublicznych bezpłatnych 12- lub 18-miesięcznych zaocznych studiów podyplomowych dla co najmniej 1000 (rocznie) pedagogów i psychologów z instytucji oświatowych i opiekuńczo-wychowawczych np. Profilaktyka i terapia uzależnień i zachowań ryzykownych, kończonym egzaminem państwowym. Ich uczestnicy nie powinni ponosić żadnych kosztów indywidualnych, gdyż posiadanie takich kadr jest w interesie państwa, samorządów, placówek oświatowych.
12. Wprowadzenie w 2023 r. od poziomu 4 klasy szkoły podstawowej dwóch nowych przedmiotów Edukacja medialna i Edukacja do życia, w wymiarach nie mniejszych niż 30 godzin rocznie. Pierwszy powinien wprowadzać młode pokolenie w zasady wykorzystania technologii cyfrowych oraz funkcjonowanie w cyberświecie. Drugi powinien obejmować kluczowe elementy rozwoju psychoseksualnego chłopców i dziewczynek. Realizacja tych przedmiotów musi być wolna od jakichkolwiek wpływów ideologicznych i opierać się na wiedzy oraz akceptowanych przez rodziców zasadach moralnych.
13. Wprowadzenie od 1 stycznia 2023 r. prawnych obowiązków dla operatorów internetowych nakazujących natychmiastowe blokowanie stron www sklepów internetowych, sprzedających nielegalne substancje psychoaktywne oraz patostreamerów wraz z surowymi karami finansowymi za nieprzestrzeganie takiego nakazu.

W konkluzjach do rozdziału trzeciego autorzy kierują uwagę czytelnika na mnogość i wielopoziomowość problemów wpływających na rozwój ryzyka w młodym pokoleniu i wskazują, że jest ono nieodłącznie związane z problemami ich personalnego i grupowego bezpieczeństwa. Widoczne jest narastanie czynników zagrażających rozwojowi dzieci i młodzieży, jak również wprowadzanie ich w „kanały” ryzyka, które skutkują powielaniem wzorów dorosłych, ale też poważnie naruszają homeostazę człowieka. Po okresie pandemii, lockdownach i przymusowej izolacji dzieci i młodzieży, co wyraźnie odbiło się na zdrowiu psychicznym i fizycznym dzieci i młodzieży (zob. Murawiec, Gonddek, 2020), konieczne jest przywrócenie

stabilności psychospołecznej tych najmłodszych członków społeczności. To wielkie zachwianie jest źródłem niespotykanej dotąd skali myśli samobójczych i depresji.

W ostatnim czwartym rozdziale monografii autorzy opisali szkołę i rodzinę jako podmioty prowadzące działania profilaktyczne w zakresie zapobiegania zachowaniom ryzykownym. Informacje te zawarli w pięciu następujących podrozdziałach:

- zadania i cele profilaktyki zachowań ryzykownych w środowisku szkolnym,
- rodzaje oddziaływań ukierunkowanych na przeciwdziałanie zachowaniom ryzykownym podejmowane w obszarze profilaktyki szkolnej,
- charakterystyka wybranych standardów szkolnej profilaktyki zachowań ryzykownych,
- działania interwencyjne podejmowane w sytuacji wystąpienia zachowania ryzykownego,
- efektywność profilaktyki zachowań ryzykownych w kontekście rodziny jako środowiska wychowania i socjalizacji.

Rodzina i szkoła wywiera największy wpływ na rozwój i socjalizację dzieci i młodzieży. Słusznie więc przypisujemy tym dwóm środowiskom kluczowe znaczenie i zadania w procesie wprowadzania ich w świat dorosłych. W rodzinie i w szkole kształtują się poglądy człowieka na świat, umiejętności współistnienia i pojmowania życia.

Od autorów monografii dowiadujemy się, że:

[...] nigdy wcześniej tak wiele dzieci i młodzieży nie było objętych w Polsce działaniami z zakresu profilaktyki zachowań ryzykownych i uzależnień. Od trzech dekad rośnie liczba programów i specjalistów profilaktyki, a mimo to mamy najniższy w historii odsetek abstynentów i młodych mających za sobą eksperymenty narkotykowe (Jędrzejko, Sarzała, Piestrzyński, 2022, s. 175).

W związku z tym konieczne jest poszerzenie bazy programów profilaktycznych nowej generacji, które będą wpływały na osiągnięcie znacznie większej skuteczności działań, niż to ma miejsce do tej pory. Większość z nich powinno obejmować formy włączające – aktywne – dialogowe, gdyż są one skuteczniejsze i bardziej sprzyjające interioryzacji norm i zasad uznanych za społecznie pożądane.

Każdy element instytucji szkolnej bezpośrednio oddziałuje na ucznia, kształtuje jego nawyki, poglądy. Świadomość tego faktu i unikatowego środowiska, jakim jest placówka oświatowa, jest fundamentalną podstawą osiągnięcia celu wychowawczego. A kryzys otwartych, edukacyjnych i informacyjnych relacji szkoła–rodzice jest jednym z kluczowych predyktorów słabości skutecznych działań profilaktycznych chroniących dzieci przed zachowaniami problemowymi.

Modele profilaktyki zalecane przez Ministerstwo Edukacji i Nauki czytelnik znajdzie na stronach 180–182 recenzowanej monografii. Dla skutecznych dzia-

łań profilaktycznych eliminujących ryzyko uzależnień konieczne jest stosowanie strategii profilaktycznych, czyli sposobów postępowania opartych na podstawach teoretycznych, mających na celu redukcję czynników ryzyka i/lub wzmacnianie czynników chroniących. Rzeczywiście, skuteczne działania prewencyjne w zakresie przeciwdziałania uzależnieniom i innym zachowaniom ryzykownym wymagają wielowymiarowego podejścia, obejmującego:

- profilaktykę uniwersalną, która jest ukierunkowana na całą populację młodzieży, mającą na celu wzmacnianie czynników chroniących;
- profilaktykę selektywną, która jest adresowana do grup zwiększonego ryzyka, koncentrując się na redukcji czynników ryzyka;
- profilaktykę wskazującą, która jest skierowana do jednostek wysokiego ryzyka, wykazujących wczesne symptomy problemów.

Tylko takie kompleksowe, wielopoziomowe podejście daje szansę na skuteczną eliminację zagrożeń uzależnieniami i innymi zachowaniami ryzykownymi wśród młodzieży.

Krajowe Biuro ds. Przeciwdziałania Narkomanii (KBPN) rekomenduje wiodące strategie profilaktyczne, takie jak:

- rozwijanie umiejętności życiowych,
- edukację normatywną,
- rozwijanie umiejętności rodziców,
- włączanie naturalnych mentorów,
- budowanie więzi ze szkołą,
- uzupełniające strategie profilaktyczne (Jędrzejko, Sarzała, Piestrzyński, 2022, s. 184–185).

Działania podejmowane w obszarze szkolnej profilaktyki nie mogą koncentrować się wyłącznie na aktywności ukierunkowanej na przeciwdziałanie określonym zachowaniom – konieczne jest, by dotyczyły całokształtu działań zmierzających do kształtowania postaw prospołecznych i rozwijania umiejętności uczniów w zakresie eliminowania ryzyka związanego z określonym postępowaniem.

Istnieje duże prawdopodobieństwo, że jednostka wzrastając może rozwijać własny potencjał w zakresie uzdolnień, wiedzy, zainteresowań i realizować wytyczone cele oraz podejmować działania cechujące się ekspansywnością, ekspresyjnością czy twórczością. Mogą one stwarzać możliwość do przezwyciężania trudności i ograniczeń, na które napotykamy w życiu. Więzy rodzinna jest szczególnym rodzajem więzi i kontaktów w rodzinie – jeśli jest „pozytywna” – daje rodzinie siłę, odwagę, wartości i wiarę, że sprostamy wymaganiom życia.

Autorzy wiele miejsca w monografii poświęcają rodzinie i rodzicom, a szczególnie ich potencjalnie pozytywnemu działaniu na dziecko w sytuacjach rodzin o prawidłowej postawie rodzicielskiej. Wskazują także na negatywne postawy rodzicielskie,

które prowadzić mogą do zatarcia granicy między sugerowanym a narzucanym rodzajem zachowań. Sytuacja taka może kumulować niepożądane z wychowawczego i profilaktycznego punktu widzenia skutki zachowań. Rygorystyczne zakazy i nakaazy mogą utrudniać nie tylko współpracę i dobry kontakt z dzieckiem, ale mogą się stawać źródłem poważnych konfliktów. Niezaspokojone potrzeby emocjonalne, np. miłości, czułości, zauważenia czy zrozumienia, mogą być kompensowane poszukiwaniem rozwiązań w środowisku rówieśniczym. Model ten może się jawić jako chęć podporządkowania się obowiązującym tam regułom i zasadom, niezależnie, czy są one pozytywne czy szkodliwe społecznie i zdrowotnie.

Zagrożenia cywilizacyjne świata były i są tematem wielu prac pedagogów, psychologów, socjologów, lekarzy, pracowników socjalnych, futurologów (zob. Jędrzejko, Malinowski, 2014). Zagrożenia towarzyszą nam na każdym kroku i często sobie ich nie uświadamiamy. Czynnikiem bardzo istotnym w badaniach społecznych jest czas historyczny i społeczny, który wpływa na warunki, relacje, postawy i politykę. Recenzowana książka jest niezwykle wartościowym kompendium wiedzy, wprowadzająca nowe spojrzenie na wiele aspektów wpływających na codzienną rzeczywistość szczególnie w zakresie zagrożeń i bezpieczeństwa dzieci i młodzieży. Książkę – mimo ogromnej ilości informacji w niej zawartych – czyta się łatwo, gdyż jest świetnie graficznie skomponowana. Można powiedzieć, że jej układ nieco odbiega od większości publikacji poświęconych tej problematyce. Celem autorów było wzbudzenie zainteresowania także młodszych badaczy i osób praktykujących w tej dziedzinie. Aktualnie w kulturze nowych mediów i cyfrowego przekazu, w którym wyeksponowany jest obraz, w tym przypadku jest on użyty do wzmocnienia przekazu merytorycznego. Warto zwrócić uwagę czytelnika na wielość zestawienia bibliograficznego, a przede wszystkim na skrupulatność autorów i opisywanie najnowszych badań (również prowadzonych przez nich samych), sytuacji oraz propozycji dla szerokiej rzeszy odbiorców. Każdy z rozdziałów kończy się podsumowaniem, a zamieszczone na stronach 215–226 „Konkluzje końcowe i postulaty”, klaryfikują percepcję prezentowanych zagadnień.

Gdyby udało się w wymienionym przez autorów okresie 2023–2024 r. zrealizować wszystkie z 13 propozycji dotyczących zachowań ryzykownych oraz bezpieczeństwa publicznego – byłoby to szczególnie pożądanym. Realizacja tych dyrektyw wymaga od całego społeczeństwa ogromnego zaangażowania, energii, nakładów finansowych, zmiany nastawienia decydentów, zwiększenia kompetencji wychowawczych i pokonywania ogromu trudności, ale z pewnością cel jest niezwykle ważny i możliwy do realizacji.

Publikacja może zainteresować wszystkich, którzy „uczą się przez całe życie” i z pewnością treści w niej zawarte mogą inspirować do podnoszenia wiedzy i umiejętności, twórczej pracy i refleksji. Z monografii więc mogą korzystać

pedagodzy, psychologzy, socjologzy, rodzice, pracownicy socjalni, lekarze, pracownicy organizacji i stowarzyszeń pracujących z dziećmi i młodzieżą. Przede wszystkim jednak publikacja może być przewodnikiem do wykorzystania w praktyce przez nauczycieli i wychowawców wszystkich szczebli edukacji, którzy mają niezaprzeczalny wpływ na rozwój i życie młodego pokolenia.

W publikacji czytelnik znajdzie odpowiedź na pytanie autorów postawione na początku pracy: dlaczego czynniki chroniące dziecko przed ryzykiem stają się w dobie ponowoczesności coraz mniej efektywne, a także dlaczego mimo że żyjemy w epoce masowej edukacji i dostępu do wiedzy oraz realizowanej profilaktyki nadal treści destruktywne mają wpływ na zachowania i postawy młodych ludzi.

References

- Jędrzejko, M. Z., Sarzała, M., Piestrzyński, W. (2022). *Zagrożone dorastanie i bezpieczeństwo młodzieży. Konteksty ryzyka i profilaktyki*. Toruń; Józefów: Wydawnictwo Edukacyjne Akapit.
- Jędrzejko, M. Z., Malinowski, J. A. (red.). (2014). *Młode pokolenie w zderzeniu cywilizacyjnym. Studia – badania – praktyka*. Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne Akapit.
- Malinowski, J. A. (2019). Metody słowne w profilaktyce uzależnień – z doświadczeń toruńskiej kampanii. *Wychowanie na co dzień*, 4-5, 43–45.
- Murawiec, S., Gondek, T. M. (red.). (2020). *Człowiek w obliczu nieznanego. Psychiatrzy i pacjenci w dobie pandemii COVID-19*. Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne Akapit.
- Surzykiewicz, J. (2000). *Agresja i przemoc w szkole. Uwarunkowania socjoekologiczne*. Warszawa: Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej.